


DARIUSZ PIECHOTA
Uniwersytet w Białymstoku

 <https://orcid.org/0000-0002-7943-384X>



Dzieje grzechu Stefana Żeromskiego w zwierciadle dyskursu maladycznego

STRESZCZENIE

Artykuł ten poświęcony jest próbie odczytania losów Ewy Pobratyńskiej z perspektywy maladycznej. Historia bohaterki *Dziejów grzechu* w wielu punktach zbieżna jest z syndromem Adèle, określanym przez psychologów jako zaburzenie o charakterze urojeniowo-obsesyjnym. Jego nazwa ściśle wiąże się z postacią historyczną – Adèle Hugo, córką słynnego pisarza, która została porzucona przez ukochanego mężczyznę, czego skutkiem była obsesja na jego punkcie. W powieści Żeromski rejestruje stadia rozwoju choroby, zwracając uwagę na dolegliwości somatyczne, będące konsekwencją skrajnych emocji (od euforii do depresji). Po utracie ukochanego Pobratyńska idealizuje jego postać. Tak jak osoby z syndromem Adèle, podąża za śladami ukochanego, popadając w autodestrukcję. Bohaterka traci kontrolę nad własnym życiem, co staje się początkiem rozpadu jej tożsamości.

Słowa kluczowe

choroba, syndrom Adèle, *Dzieje grzechu*, Stefan Żeromski



© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Received: 17.04.2025. Verified: 30.06.2025. Revised: 16.07.2025. Accepted: 25.08.2025.

Funding information: Not applicable. **Conflicts of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication.

Stefan Żeromski's *History of Sin* in the Mirror of Maladic Discourse

This article is devoted to an attempt to read the fate of Ewa Pobratyńska from the maladic perspective. The story of the heroine of *History of Sin* is in many respects similar to the Adele syndrome, defined by psychologists as a delusional-obsessive disorder. Its name is closely related to a historical figure – Adele Hugo, the daughter of a famous writer, who was abandoned by her beloved man, as a result of which she became obsessed with him. In the novel, Żeromski records the stages of the development of the disease, drawing attention to somatic complaints that are a consequence of extreme emotions (from euphoria to depression). Along with her lost love, Pobratyńska idealises the man. Like people with Adele syndrome, she follows in the footsteps of her beloved, falling into self-destruction. The heroine loses control over her own life, which becomes the beginning of the disintegration of her identity.

Keywords

disease, Adèle syndrome, *History of Sin*, Stefan Żeromski

Dzieje grzechu to powieść, która ciągle wywołuje mieszane opinie wśród krytyków i czytelników. Pierwsze głosy na jej temat były silnie spolaryzowane¹. Wspomnijmy tu choćby korespondencję między Elizą Orzeszkową a Władysławem Stanisławem Reymontem, w której nadawczyni jest nie mile zaskoczona nowym dziełem Żeromskiego i niechęć wyraża wykrzyknieniami: „aj-aj-aj! oj-oj-oj! Szkoda! szkoda! Szkoda! Ratujcie! Talent wielki od rozkładu, społeczeństwo czytające od zatrucia ratujcie!”². Co ciekawe, zdanie jej podziela autor *Ziemi obiecanej*, konstatując:

Jako dzieło sztuki – żadne, jako pewien czyn społeczny – plugawe i złe w najgorszym tego słowa znaczeniu, a przy tym – i to może najgorsze – to wszystko po stokroć nieprawda! Wszystko w tej książce jest zdechłe przed urodzeniem i śmierdzi – a usiłuje udawać życie. Nie ma tam ani jednej żywej duszy! [...] Żeromski jest wielkim talentem, powiem paradoks, a małym artystą! Ma cudowny głos, ale nie ma o czym śpiewać. Tak mi się wydaje³.

¹ O recepcji tej powieści pisali: W. Gutowski, *Stefan Żeromski – „Dzieje grzechu”*, [w:] *Lektury polonistyczne. Od realizmu do preekspresjonizmu*, red. G. Matuszek, Kraków 2001, s. 199–227; M. Kochanowski, *Stefan Żeromski. Rytuał i melodramatyzm*, [w:] tenże, *Melodramatyzm i powieść (Żeromski, Mniszkówna, Strug). Od rytuału do sensacji*, Białystok 2015, s. 69–119; A. Zalewska, *Kim była a/i kim jest Ewa Pobratyńska. „Dzieje grzechu” wczoraj i dzisiaj*, [w:] *Stefan Żeromski. Kim był? Kim jest? Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej Kielce 2-4 października 2014 r.*, red. Z.J. Adamczyk, słowo wstępne A. Dąbrowski, panel dyskusyjny zredagowała G. Borkowska, Kielce 2015, s. 228–243.

² E. Orzeszkowa, *Listy*, t. 1, *Dwugłosy*, Warszawa 1937, s. 347.

³ Tamże, s. 348–349.

Niektórzy krytycy zarzucali autorowi powieści szerzenie pornografii, pogardliwie nazywano utwór romansem kolejowym. Krytykowano nieprzekonującą kreację protagonistki oraz nielogiczną motywację jej wyborów i działań⁴. Z drugiej strony, podkreślano artyzm powieści i jej europejski charakter⁵. Krytycy, jak Wilhelm Feldman, zwracali uwagę na pogłębianą kreację bohaterki utworu⁶. Mimo dość zróżnicowanych sądów, utwór ten w pierwszej dekadzie XX wieku stał się bestsellerem⁷. Podobnie spolaryzowane opinie na temat *Dziejów grzechu*, jak zauważa Agata Zalewska, są właściwe współczesnym badaczom poszukującym nowych kluczy do zrozumienia powieści⁸.

Zainteresowanie utworem Żeromskiego nasiliło się na początku XXI wieku. W jaki sposób dzisiaj interpretowane są *Dzieje grzechu*?⁹ Wojciech Gutowski odczytuje je przez pryzmat metafizyczny. Badacz postrzega powieść jako studium zła i cierpienia, którego egzemplifikacją są losy Ewy¹⁰. Aspekt metafizyczny interesuje również Annę Zdanowicz, która zwraca uwagę na wydarzenia historyczne (rewolucja 1905 roku) towarzyszące powstawaniu utworu. Podobnie jak Gutowski, Zdanowicz stawia pytanie dotyczące tożsamości głównej bohaterki oraz miejsca religii w ówczesnym świecie¹¹. Wątek ten rozwija Justyna Ociepa, omawiając kwestię nihilizmu w powieści, zwraca uwagę na defikację jednostki¹². Problem tożsamości Pobratyńskiej wnikliwie omawia Dariusz Trześniowski, podkreślając, że „protagonistka jest projekcją męskich wyobrażeń, niesamodzielnym bytem, dopasowującym się do ról, oferowanych przez męski świat”¹³. Z kolei Agata Zalewska pisze o narcystycznej naturze bohaterki *Dziejów grzechu*, odwołując się do mitu Narcyza oraz Edenu¹⁴. *Dzieje grzechu* odczytywano również przez pryzmat obecnych w utworze wątków melodramatycznych¹⁵, modernistycznego toposu wędrowni w głąb siebie¹⁶, dyskursu pornograficznego¹⁷.

⁴ T. Jeske-Choiński, *Seksualizm w powieści polskiej*, Warszawa 1914, s. 14.

⁵ T. Kotowicz, *Myśli krytyczne z dwóch najnowszych dzieł S. Żeromskiego „Duma o hetmanie”, „Dzieje grzechu”*, Kijów 1909.

⁶ W. Feldman, *Stefana Żeromskiego „Dzieje grzechu”*, „Krytyka” 1908, t. 1, s. 145–146.

⁷ J. Paszek, *Żeromski*, Wrocław 2001, s. 121.

⁸ A. Zalewska, *Kim była...*, s. 234.

⁹ Koncentruję się na tekstach powstałych w XXI wieku na temat powieści Żeromskiego, ale warto przywołać dwa ważne opracowania z lat 70. i 80. XX wieku: M. Głowiński, *Konstrukcja a recepcja (Wokół „Dziejów grzechu” Żeromskiego*, [w:] tenże, *Gry powieściowe*, Warszawa 1973, s. 63–71; M. Popiel, *„Dokąd płynie ta woda, dokąd płynie”... (o „Dziejach grzechu” S. Żeromskiego)*, „Ruch Literacki” 1980, z. 5(122), s. 349–361.

¹⁰ W. Gutowski, *Stefan Żeromski...*, s. 199–227.

¹¹ A. Zdanowicz, *Metafizyka i życie społeczne. Stefan Żeromski wobec problemów współczesności*, Warszawa 2005, s. 137–177.

¹² J. Ociepa, *„Dzieje grzechu” Stefana Żeromskiego – chaos i nihilizm*, [w:] *Czytanie modernizmu*, red. M. Olszewska, G. Bąbiak, Warszawa 2004, s. 227–252.

¹³ D. Trześniowski, *Kim jest Ewa Pobratyńska? Rzecz o antypsychologizmie Żeromskiego*, [w:] *Światy Stefana Żeromskiego*, red. M. Olszewska, G. Bąbiak, Warszawa 2005, s. 428–429.

¹⁴ A. Zalewska, *Kim była...*, s. 240.

¹⁵ M. Kochanowski, *Stefan Żeromski. Rytuał...*, s. 76.

¹⁶ T. Sobieraj, *Modernistyczne powieści wędrowni. Rekonesans*, [w:] *Czytanie modernizmu*, red. M. Olszewska, G. Bąbiak, Warszawa 2004, s. 257.

¹⁷ E. Stusińska, *„Dzieje grzechu” Stefana Żeromskiego*, [w:] tenże, *Dzieje grzechu. Dyskurs pornograficzny w polskiej prozie XX wieku*, Gdańsk 2018, s. 119–152.

Interesowano się nie tylko protagonistką powieści, ale również kondycją ówczesnej inteligencji o korzeniach proletariackich, która borykała się z doświadczeniem alienacji w świecie¹⁸.

Wśród wielokierunkowych badań nad powieścią nie znalazły się jak dotąd rozważania uwzględniające perspektywę maladyczną, dlatego też w niniejszym artykule skoncentruję się na scharakteryzowaniu choroby psychosomatycznej głównej bohaterki, która jest niezwykle zbieżna z opisanym przez psychologów syndromem Adèle. Inspiracją do reinterpretacji historii protagonistki *Dziejów grzechu* z tej perspektywy stało się znakomite studium Doroty Samborskiej-Kukuć, w którym badaczka przygląda się skomplikowanym relacjom Tomasza Judyma z ojcem i matką, rzutującym na jego problemy z własną tożsamością. Symptomy, które badaczka dostrzega u protagonisty *Ludzi bezdomnych* są w kilku punktach zbieżne z Syndromem Dorosłych Dzieci Alkoholików (DDA)¹⁹, który został opisany przez psychologów pod koniec XX wieku²⁰. Judym, podobnie jak DDA, boryka się z niską samooceną, nie potrafi nawiązać partnerskich relacji, popada często w skrajne nastroje.

Warto podkreślić, że dyskurs maladyczny jest wielogłosowy, przyjmuje różne perspektywy opowieści o chorobie, w której głos zabierają lekarze, pacjenci, najbliżsi członkowie rodziny chorego²¹. Obejmuje on różne formy wypowiedzi, gdyż mówimy o tekstach publicystycznych, artystycznych, naukowych. Dyskurs ten stwarza możliwości badania tekstów, które nie są autobiograficzne i należą do beletrystyki. Jednak należy pamiętać, że w ich interpretacjach stawianie prostych diagnoz na temat chorób bywa skomplikowane i zmusza badacza/czytelnika do uchwycenia na poziomie tekstu tego, co pochodzi z języka ówczesnej medycyny, a co jest artystyczną, kulturową maską. Dlatego też w tym kontekście na temat kreacji bohaterki *Dziejów grzechu* niezwykle trafna wydaje się konstatacja Trześniowskiego, który pisze: „Nie istnieje jedna Ewa Pobratyńska jako spójna i autonomiczna osobowość”²². Paralelne czytanie historii literatury i historii medycyny, które proponuje Beata Koper, „skłania ku postawieniu hipotezy o wzajemnym wpływie oraz przenikaniu się tychże dziedzin i obszarów aktywności człowieka”²³. Warto także wspomnieć, że doświadczenie choroby przewlekłej nie było obce Żeromskiemu, co miało wpływ na kształtowanie się jego tożsamości i cech neurotycznych, a także na kreację bohaterów. Na skutek życia w skrajnej biedzie już we wczesnej młodości w organizmie pisarza zaktywizowały się utajone i oddziedziczone po matce dolegliwości gruźlicze. Jak stwierdza Artur Hutnikiewicz: „Bóle w boku, ataki febry, nieznośnego,

¹⁸ G. Matuszek, *Inteligenci w przestrzemi zła (Żeromskiego „Dzieje grzechu”)*, [w:] Żeromski. *Tradycja i eksperyment*, idea i układ J. Ławski, red. A. Janicka, A. Kowalczykowska, G. Kowalski, Białystok-Rapperswil 2013, s. 307–317.

¹⁹ D. Samborska-Kukuć, *Syndrom Charouska. Tomasz Judyma problemy z tożsamością*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica” 2016, nr 3(33), s. 155–170.

²⁰ Zob. np. T. Zbyrad, *Dorośle dzieci alkoholików: wspomnienia o rodzinie z zakresu dzieciństwa*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2009, nr 3, s. 45–50.

²¹ M. Ładoń, *Choroba jako literatura. Studia maladyczne*, Katowice 2019, s. 11–48; M. Szubert, *Choroba, ciało, grzech. Kulturowe studia maladyczne*, Opole 2022, s. 18–19.

²² D. Trześniowski, *Kim jest Ewa Pobratyńska?...*, s. 428–429.

²³ B. Koper, *Sublingualis. Problemy i poetyki dyskursu medycznego w literaturze polskiej po roku 1989*, Gdańsk 2024, s. 32.

męczącego suchego kaszlu stanowiły stan prawie chroniczny, zmieniając wszystkie noce i dni w zmorę nieustającą²⁴. Dodatkowo uraz w lewej dłoni „wytworzył ropiejące ognisko, którego nie można było zlikwidować mimo kilkakrotnych zabiegów operacyjnych u miejscowego doktora”²⁵. Żeromski poddał się operacji w Krakowie w 1889 roku, która skazała go na wielotygodniowe męczarnie²⁶. Dolegliwości chorobowe, którym towarzyszyły zmieniające się nastroje jak nerwowość, hiperemocjonalność, utrwalone zostały na kartach *Dzienników*²⁷, stanowiących rejestr emocji, wrażeń, lęków i obaw związanych z chorobą. W zapiskach tych pisarz stara się zwerbalizować własny ból i cierpienie, a samo pisanie w chorobie i o chorobie – jak stwierdza Monika Ładoń – jest praktyką mającą na celu nie tylko wyeksponowanie cierpienia, ale także poszukiwanie sensu życia²⁸. Co więcej, bolesne doświadczenie choroby może przyczynić się do zmian w obrębie sfery emocjonalnej. W drodze od choroby do zdrowia osoba cierpiąca może odnieść wrażenie, że stopniowo stała się kimś innym, a zatem doświadczenie to wydaje się pełnić rolę pewnej cezury w biografii jednostki²⁹. W przypadku Żeromskiego będą to wspomniane już dolegliwości gruźlicze, które wywoływały zmiany w jego życiu nie tylko w aspekcie fizycznym, ale psychicznym, socjalnym czy ekonomicznym. Wydaje się zatem, że doświadczenia choroby pisarza, w tym jego cechy charakterologiczne (zaniżona samoocena, skłonności neurotyczne), miały znaczący wpływ na kreacje bohaterów przeżywających skrajne emocje, miotających się między euforią a depresją, życiem i śmiercią, szczęściem i tragedią.

Pobratyńska a syndrom Adèle

Psychologowie terminem syndrom Adèle określają zaburzenia psychiczne o charakterze urojeniowo-obsesyjnym³⁰. Jego nazwa ściśle wiąże się z postacią historyczną, a mianowicie Adèle Hugo, córką słynnego francuskiego

²⁴ A. Hutnikiewicz, *Żeromski*, Warszawa 2000, s. 56.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże, s. 57.

²⁷ E. Łoch, *Gruźlica i jej konsekwencje psychiczne w świetle relacji dziennikarskich Stefana Żeromskiego*, [w:] *Między literaturą a medycyną. Problemy psychologiczne ludzi cierpiących w badaniach interdyscyplinarnych. Część II*, red. E. Łoch, G. Wallner, Lublin 2007, s. 283–284.

²⁸ M. Ładoń, *Choroba jako literatura...*, s. 41.

²⁹ Tamże, s. 43.

³⁰ K. Tomaszek, *Patologiczna obsesja w relacjach intymnych... – charakterystyka zjawiska uporczywego nękania*, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Psychologica*” 2017, nr 10, s. 161–188; K. Wojas, *Zespół Adele – przyczyny, objawy i skutki „choroby miłości”*, 7.06.2021, <https://wylecz.to/psychologia-i-psychiatria/zespole-adele-przyczyny-objawy-i-skutki-choroby-milosci/> [dostęp: 6.04.2025]; I. Bełtowska, *Z takiej miłości można umrzeć. To syndrom Adele*, 1.02.2024, <https://www.medonet.pl/psyche/zaburzenia-psychiczne,z-takiej-milosci-mozna-umrzec-to-syndrom-adele,artykul,42493139.html> [dostęp: 6.04.2025]; M. Urbaniak-Piotrowska, *Na czym polega zespół Adele? Przyczyny i objawy „choroby miłości”*, 27.10.2023, <https://zwierniadlo.pl/psychologia/536704,1,na-czym-polega-zespole-adele-przyczyny-i-objawy-choroby-milosci.read> [dostęp: 6.04.2025]; J. Kopińska, *Choroba miłości*, „*Vogue*”, 3.08.2022, <https://www.vogue.pl/a/justyna-kopinska-zespole-adele-czyli-choroba-milosci#:~:text=Zespól%20Adele%20to%20choroba%20miłości,stawiamy%20wyżej%20niż%20swoje%20życie.> [dostęp: 6.04.2025].

pisarza, która została porzucona przez angielskiego oficera Alfreda Pinsona. Przez pewien czas byli parą, jednak Adèle odrzuciła propozycję małżeństwa, jaką złożył jej Alfred. Później, kiedy ponownie pragnęła się do niego zbliżyć, ten definitywnie ją porzucił. To właśnie wtedy narodziła się obsesja Adèle na punkcie mężczyzny. Kobieta, niczym współczesne stalkerki, zaczęła śledzić oficera. Co więcej, udało jej się przekonać postronne osoby, że od dawna jest jego żoną. Narastająca obsesja na jego punkcie przyczyniła się również do rozwoju choroby psychicznej, w wyniku której ostatnie lata życia spędziła w szpitalu psychiatrycznym³¹. Historia Adèle Hugo wydaje się w wielu punktach zbieżna z losami Ewy Pobratyńskiej. Jakie symptomy sygnalizują zatem syndrom (czasem określane zespołem) Adèle? Nazywany potocznie „chorobą miłości” bliski jest urojeniom i obsesjom, którym towarzyszą niekiedy zaburzenia osobowości, nazywane również osobowością chwiejną emocjonalnie typu *borderline*³². Osoby te mają zniekształcony obraz rzeczywistości, a wraz z pogrążaniem się w obsesji na punkcie drugiej osoby tracą własną tożsamość, porzucają wcześniejsze zainteresowania i pasje, zaniedbują obowiązki zawodowe. Często też obserwuje się zrywanie więzi z przyjaciółmi, gdyż podstawowym celem życia staje się analizowanie rzekomych dowodów miłości. Objawy syndromu Adèle w wielu punktach przypominają osobowość neurotyczną³³. Prześledźmy zatem historię bohaterki *Dziejów grzechu* pod kątem jej zaburzeń emocjonalnych i poznawczych.

Źródłem syndromu Adèle, podobnie jak wielu innych zaburzeń psychicznych, upatruje się w okresie dzieciństwa, w którym dana osoba nie doświadczyła miłości rodzicielskiej. Problem ten w *Dziejach grzechu* dostrzega Trzeźniowski, pisząc, że w powieści brakuje pozytywnego wizerunku rodziny: „Ojciec Ewy sam jest dużym dzieckiem uciekającym od obowiązków, dla którego prawdziwym domem jest kawiarnia i który swe ojcowskie uczucia realizuje niekiedy w sentymentalnych i pustych gestach”³⁴. Z kolei Zdanowicz akcentuje kwestię alkoholizmu ojca, z którym wiąże się także zaciąganie długów przez rodzinę³⁵. Problematyczna wydaje się postać matki będącej wcieleniem kołtuństwa i skąpstwa, połączonego z dewocją³⁶. Przypomina ona figurę Dulskiej³⁷. Wychowana w kulturze drobnomieszczańskiej rygorystycznie przestrzega norm i zasad moralnych, zgodnych z charakterystyczną dla epoki obyczajowością wiktoriańską, szczególnie restrykcyjną w sferze ludzkiej seksualności, co opisał Michel Foucault w *Historii seksualności*³⁸ oraz *Nadzorować i karać*³⁹. A jednocześnie „XIX wiek,

³¹ Historia Adèle stała się tematem przewodnim filmu *Miłość Adeli H.* z 1975 w reżyserii François Truffauta.

³² A. Augustynek, *Psychopatologia człowieka dorosłego*, Warszawa 2015, s. 26, 87–88, 91–92.

³³ K. Horney, *Neurotyczna osobowość naszych czasów*, przeł. H. Grzegolowska, wstęp K. Obuchowski, Poznań 2005.

³⁴ D. Trzeźniowski, *Kim jest Ewa Pobratyńska?...*, s. 433.

³⁵ A. Zdanowicz, *Metafizyka i życie społeczne...*, s. 141.

³⁶ J. Ociepa, „*Dzieje grzechu*” Stefana Żeromskiego..., s. 232.

³⁷ Tamże.

³⁸ M. Foucault, *Historia seksualności*, przeł. B. Banasiak, F. Komendant, K. Matuszewski, Warszawa 1995.

³⁹ M. Foucault, *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, przeł. T. Komendant, Warszawa 1998.

powszechnie uznawany za okres najsilniejszej tabuizacji ciała i erotyki, przyniósł nadzwyczajne wręcz zainteresowanie ludzką seksualnością⁴⁰. Co ciekawe, rozpoczyna się wtedy proces dyskursywizacji seksu, w którym seksualność nieprokreacyjna uznawana jest za uchybienie moralne, problem medyczny, społeczny, a nawet przejaw choroby umysłowej⁴¹. Jak pisze Mateusz Szubert, miała na to wpływ reinterpretacja chrześcijańskiego wzorca moralności przejawiająca się w próbie „nadania kategoriom dotąd postrzeganym jako grzech – świeckiego, naukowego charakteru”⁴². W rezultacie „medykalizacja grzechu oznaczała uznanie nieaprobowanych zachowań i postaw za patologię oraz włączenie ich w przestrzeń biowładzy”⁴³. Nie dziwi zatem fakt, że w ówczesnym społeczeństwie funkcjonowały zasady dyscyplinujące, narzucające wzorce zachowań, których przekroczenie wiązało się z ostracyzmem społecznym i wykluczeniem. Zwróćmy również uwagę na metaforykę pojawiającą się w kontekście ludzkiej seksualności. Tadeusz Cegielski podkreśla, że w społeczeństwie wiktoriańskim pierwotną opozycję sakralny–profanański zastąpiono dychotomią czystość–brud⁴⁴. Mieszczanie w drugiej połowie XIX wieku rozpoczęli walkę z wszechogarniającym „brudem”, obejmującym relacje międzyludzkie. Szczególnie problematyczna stała się pozamałżeńska ciąża, która w tym środowisku była pohańbieniem⁴⁵. Już od pierwszych stron w powieści zostaje wyeksponowana wspomniana opozycja czystość–brud. Kiedy Ewa wraca z kościoła po odbytej spowiedzi, snuje refleksje na temat życia: „Czemuż człowiek nie ma być tym, czym chce? Dlaczegoż nie być czystą, dlaczego nie być dziewicą, nie tylko ciałem, lecz i duszą? Azaliż lepiej jest być czymś brudnym niż czystym?”⁴⁶. Paradoksalnie spowiedź nie przynosi jej spokoju, lecz rodzi liczne pytania, które dotyczą kwestii fundamentalnych, jak tożsamość jednostki. Problematyczna dla bohaterki *Dziejów grzechów* staje się tłumiona seksualność, której towarzyszy strach przed okrucieństwem instynktów. Bohaterka wypiera natrętne myśli związane z cielesnością i rozkoszą, obawiając się potępienia ze strony matki. Z perspektywy psychopatologicznej jej zachowanie trudno uznać za objaw zaburzenia, gdyż podobne pytania zadaje sobie wielu zdrowych ludzi. Jednak religijność rodzicielki w połączeniu z panującym w domu reżimem mogły mieć wpływ na rozwijającą się nerwicę Ewy, symptomy pogłębiają się wraz z poznaniem Łukasza Niepołomskiego, antropologa, libertyna, kwestionującego znaczenie „grzechu” w życiu człowieka. Po długiej z nim rozmowie na temat wiary, w Ewie narastają kolejne wątpliwości, które wpływają na jej stan fizyczny i psychiczny. Wędrując

⁴⁰ M. Szubert, *Choroba, ciało, grzech...*, s. 295.

⁴¹ Tamże, s. 291.

⁴² Tamże, s. 295.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ T. Cegielski, *Tabu a samotność w kulturze wiktoriańskiej Anglii*, [w:] *Kobieta i rewolucja obyczajowa. Społeczno-kulturowe aspekty seksualności. Wiek XIX i XX*, red. A. Żarnowska, A. Szwarc, Warszawa 2006, s. 33–34.

⁴⁵ D. Babilas, *Wiktoria znaczy zwycięstwo. Kulturowe oblicze brytyjskiej królowej*, Warszawa 2012, s. 267.

⁴⁶ S. Żeromski, *Dzieje grzechu*, Kraków 2003, s. 13. Dalej cytaty z tego wydania lokalizuję w tekście.

następnego dnia do kościoła, czuje „obrzydliwą niemoc duszy”: „Zdawało jej się, że jest chora, przeziębiona, półumarła. Szła tą samą drogą, co wczoraj, ze spuszczoneymi tak samo oczami. Tylko dziś śmiała się szyderczo. [...] Ani już okruszyny żalu” (Dz, 63). Objawy somatyczne, jakich doświadcza Ewa, nasuwają skojarzenia z lękiem panicznym⁴⁷, przy którym objawem eskalacji jest szyderczy śmiech. Zwróćmy uwagę, że ten niepokój wzrasta wraz z nagłym wyjazdem Łukasza. Bohaterka, podobnie jak neurotycy, traci poczucie bezpieczeństwa, ogarnia ją poczucie osamotnienia i bezradności⁴⁸. Na tym etapie stosuje mechanizmy obronne w postaci bezgranicznego poświęcenia się pracy. Wraz ze zniknięciem Niepołomskiego kobieta zaczyna go idealizować. Tak jak osoby z syndromem Adèle, nieustannie rozmyśla o nim, pokój zamieszkiwany wcześniej przez Łukasza zamienia w „świętyńkę czy muzeum” (Dz, 98). Wieczorami oddaje się fantazjom, „[...] pragnęła nocami rozkoszy cielesnej z nim, grzechu tajnego, który by złączył duszę jego z jej duszą w potępionej wieczności” (Dz, 94). Mimo rad matki („Musisz zapomnieć, bo inaczej przepadniesz” [Dz, 97]), Ewa pogrąża się w natrętnych myślach o utraconej miłości. Jej zmienne nastroje w połączeniu z oznakami somatycznymi („Żyła jak w gorączce, w ciężkim ucisku mocy ciała” [Dz, 106]) świadczą o nasilającej się monomanii, przejawiającej się w gniewie, kłótniowości, gonitwie myśli, jak choćby w scenie, gdy przeglądając gazetę, odkrywa, że jeden artykuł został napisany przez Łukasza (Dz, 99).

Znikający i pojawiający się Niepołomski katalizuje w niej skrajne emocje (od miłości do nienawiści), co nasila potrzebę śledzenia go. Po pojedynku Niepołomskiego ze Szczerbicem, niczym siostra miłosierdzia, Ewa opiekuje się ukochanym. Wynajmuje dom, pracuje w szwalni, tworzy namiastkę szczęśliwej rodziny. Jednym z punktów przełomowych w jej biografii staje się nieplanowana ciąża, w trakcie której, niczym Penelopa, oczekuje na powrót Łukasza. Na skutek nasilającej się monomanii, codziennie biega na pocztę, dopytując o listy od ukochanego (Dz, 165). Kumulują się w niej lęki i obsesje dotyczące sensu życia. Pobratyńska marzy, aby „uciec od siebie dzisiejszej, wyrwać się ze siebie samej” (Dz, 170). Liczne podróże i wędrówki śladami Niepołomskiego wywołują w niej poczucie alienacji, wyobcowania. Przebywając w Rzymie i rozmyślając nad rolą Łukasza w swoim życiu, dochodzi do wniosku, że „jego żądza zmysłowa była ponad wszystkim” (Dz, 214). Obsesja na punkcie mężczyzny przejawiająca się w monomanii i atakach paniki sprawia, że kobieta traci kontrolę nad własnym życiem. Stan chwilowego wyciszenia odnajduje tylko na łonie natury. Przebywając na plaży w Nicei, wsłuchując się w szum fal dochodzi do pesymistycznych wniosków: „Nie warto żyć na świecie! Och, nie warto! Wszędzie to samo. Wszędzie krzywda, podłość, przemoc! Wszędzie! Nie ma nigdzie sprawiedliwego sądu i obrony” (Dz, 229). Skarżąc się na swój los i spowiadając się morzu, bohaterka chwilowo traci kontakt z rzeczywistością, gdyż emocje zamazują jej ogląd świata („Czy to krzyk w morzu, czy w niej?” [Dz, 229]). Dla Ewy, jak pisze Wojciech Gutowski, „morze staje się substytutem gasnącego Boga, partnerem spowiedniczego wyznania, synonimem

⁴⁷ A. Augustynek, *Psychopatologia...*, s. 37.

⁴⁸ K. Horney, *Neurotyczna osobowość...*, s. 79.

doskonałej miłości, macierzą zdolną przywrócić grzesznikowi niewinność⁴⁹. Substytutem utraconej miłości jest dla Pobratyńskiej także opieka nad chorym poetą, którego wcześniej uratowała, gdy usiłował popełnić samobójstwo. To wtedy „w Ewie wzbudziło się miłosierdzie bez granic” (Dz, 270). Być może zachowanie to podświadomie wynikało z potrzeby opiekowania się drugą osobą i było projekcją z utraconego dziecka na dorosłego mężczyznę.

Warto podkreślić, że choroba psychiczna bohaterki nasila się z czasem. Pobratyńska flirtuje ze studentem, który ma informacje na temat Niepolskiego. Kiedy dowiaduje się, że ukochany ponownie ożenił się, wpada w niekontrolowany szał: „Rzuciła się na spód łodzi, twarzą w dół. Poczęła rwać na sobie suknię i targać włosy i lkać tak głośno, głośno, co w piersiach tchu” (Dz, 287). Zmienia się w niej także podejście do ludzkiej seksualności. Trześniowski podkreśla, że Pobratyńska staje się „zachłanną kolekcjonerką swoich klientów”⁵⁰. Ewa okazuje się nimfomanką, traktującą przygodnych partnerów w przedmiotowy sposób. Współcześni psychiatrzy wyróżnili cztery fazy rozwoju seksoholizmu. W pierwszej fazie osoba poszukuje przyjemności (w przypadku Ewy rolę tę spełnił Łukasz), a jej główną motywacją jest poszukiwanie miłości i bliskości⁵¹. W drugiej fazie, nazwanej odurzeniem przyjemności, ekstaza erotyczna staje się częścią codziennego życia. Osoba ta poszukuje silniejszych bodźców i nowych zachowań o charakterze erotycznym, aby osiągnąć stan zadowolenia⁵². W *Dziejach grzechu* rolę tę spełnia Pochroń, który – jak pisze Trześniowski – „daje jej fizyczną rozkosz, jakiej wcześniej nie zaznała”⁵³. W fazie tej osoba zaczyna zaniedbywać różne obowiązki, gdyż nadrzędnym celem istnienia staje się przyjemność. W trzeciej fazie „dochodzi do utraty kontroli nad własnym zachowaniem, a zasada przyjemności zaczyna w sposób szczególny organizować życie osoby uzależnionej”⁵⁴. Przebywając w Paryżu, Pobratyńska „musiała codziennie wyszukiwać sobie nowe zabawy, nowe podniety i za ich pomocą zużywać dzień” (Dz, 300). W ostatniej fazie seksoholizmu „osoba zostaje zamknięta w kręgu przyjemność–przykreść. Odczuwa stan przyjemności z wykonywanych zachowań i stan przykry, gdy brakuje doznań seksualnych”⁵⁵. Doznania te mogą przyjmować dewiacyjne formy. Wspomnijmy tu epizod morderstwa Szczerbca i reakcję bohaterki na widok martwego mężczyzny:

Czuła rozkosz na widok nagości tego bożycza, którego przed chwilą zgładziła. Zapragnęła go teraz chwilowym, lecz strasznym w swej mocy požądaniem. Gdyby nie to, że stali dwaj widzowie, z jaką czcią całowałyby prześliczne jego piersi, jego żebra od niewydanego krzyku wzniesione, zapadnięty od dzikiej walki brzuch, nogi rozwalone, jak dwie potęgi. Och, jakże teraz pieściłaby go, gdyby żył. [...] Twarz przecudnie skostniała w daleko widzącym marzeniu (Dz, 369).

⁴⁹ W. Gutowski, *Stefan Żeromski...*, s. 221.

⁵⁰ D. Trześniowski, *Kim jest Ewa Pobratyńska?...*, s. 428.

⁵¹ A. Augustynek, *Psychopatologia...*, s. 192.

⁵² Tamże, s. 193.

⁵³ D. Trześniowski, *Kim jest Ewa Pobratyńska?...*, s. 431.

⁵⁴ A. Augustynek, *Psychopatologia...*, s. 193.

⁵⁵ Tamże.

Niepokojący wydaje się fakt, że bohaterka odczuwa podniecenie na widok martwego ciała. Epizod ten Gutowski odczytuje w kontekście parnasistowskiej fascynacji nieskażonym pięknem ciała i dochodzi do wniosku, że widok ten ujawnia ukryte w Pobratyńskiej nekrofilskie pragnienia⁵⁶. Bohaterka pogrąża się w autodestrukcji. O jej nienasyconej potrzebie doznań seksualnych świadczy również fakt, że uczestniczy w orgii z przypadkowo poznanymi mężczyznami (Dz, 377). Jej patologiczne zachowanie wynika także z neurotycznej kompulsywności⁵⁷. Skoro nie może być z Niepołomskim, w ramach zemsty będzie nawiązywała erotyczne relacje z innymi mężczyznami. Z czasem neurotyczna potrzeba miłości Pobratyńskiej zmienia się i pragnienie nawiązania bliskiej emocjonalnej relacji z drugim człowiekiem zastępuje pożądanie satysfakcji seksualnej⁵⁸. Wynika to także z faktu, że „podniecenie i zadowolenie seksualne są ujściem lęku i nagromadzonych napięć psychicznych”⁵⁹. Ewa chwilowo odnajduje spokój na Majdanie, jednak wystarczy jedna informacja o Niepołomskim, aby wróciła do swoich obsesji i wcześniejszych zachowań. Pobratyńska ocenia swoje zmarnowane życie, gdy po latach odwiedza dawną posiadłość Bodzanty i spotyka tam jego córkę Martę. Wtedy to „[...] poczuła nareszcie, że jest dziewczką schorowaną, zżartą od syfilisu, szelmą uliczną, sprzedającym się bydlęciem” (Dz, 448).

Uwzględniając irracjonalną obsesję Pobratyńskiej na punkcie Niepołomskiego, warto zadać pytanie: w jaki sposób bohaterka postrzega miłość? Jak ją definiuje? Wydaje się, że jej neurotyczna potrzeba miłości stała się przyczyną życiowej tragedii. Kobieta poświęciła całą swoją egzystencję tropieniu i śledzeniu Łukasza. Rozpaczliwe poszukiwanie przejawów uczucia przez neurotyka nie jest związane z miłością rozumianą jako budowanie trwałych i bliskich relacji z drugą osobą, lecz wynika z potrzeby uzyskania wewnętrznego spokoju⁶⁰. Żeromski na przykładzie protagonistki *Dziejów grzechu* zdaje się mówić, że bezgraniczna pogoń za miłością może przerodzić się w pogoń za autodestrukcją. Bohaterka żyła w iluzji, w której reguła niedostępności Niepołomskiego zwiększała jego atrakcyjność. Ukojenia nie przyniosło jej również poświęcenie się dla innych (m.in. opiece nad umierającym poetą). Narastające i zmienne nastroje Pobratyńskiej (od monomanii do depresji i odwrotnie) pod koniec powieści były powikłaniem choroby wenerycznej, atakującej nie tylko organy wewnętrzne, ale również przyczyniającej się do zmian w psychice (np. nasilająca się depresja, halucynacje, zaburzenia poznawcze itd.). Postępująca choroba psychiczna Ewy przyczynia się także do dekonstrukcji jej tożsamości, rozumianej „jako spójna przewidywalna całość”⁶¹.

⁵⁶ W. Gutowski, *Stefan Żeromski...*, s. 211.

⁵⁷ K. Horney, *Neurotyczna osobowość...*, s. 101.

⁵⁸ Tamże, s. 127.

⁵⁹ Tamże, s. 134.

⁶⁰ Tamże, s. 86.

⁶¹ D. Trzeźniowski, *Kim jest Ewa Pobratyńska?...*, s. 435.

Dzieje grzechu Żeromskiego odczytywane z perspektywy maladycznej stanowią interesujące studium rozwijającej się choroby psychicznej Pobratyńskiej. Pisarz rejestruje objawy somatyczne występujące na skutek silnych emocji i przeżyć bohaterki. Wnika także w jej świat wewnętrzny, który wraz z rozwojem fabuły rozpada się na drobne fragmenty, potęgując w protagonistce poczucie alienacji. Wydaje się, że autor w losach Ewy utrwalił spektrum objawów zaburzeń psychicznych od nerwicy, neurozy po monomanię i obsesję na punkcie obiektu uczuć (syndrom Adèle). Szczególnie istotny dla zrozumienia emocji i działań kobiety okazuje się epizod, w którym bohaterka wydaje się świadoma, że jej organizm jest „trawiony” przez postępującą chorobę weneryczną. Diagnoza ta tłumaczyłaby w niektórych przypadkach jej irracjonalne zachowanie, gdyż, jak już wspomnieliśmy, kiła i syfilis to choroby inwazyjne atakujące zarówno ciało, jak i psychikę. Ból, jakiego doświadcza Pobratyńska, w wielu przypadkach odnosi się do sfery psychicznej, a napady rozpacz czy szału stają się egzemplifikacją cierpienia o charakterze totalnym⁶², w rezultacie którego kobieta zamyka się na świat zewnętrzny. Jej choroba ma zatem charakter alienujący. Antynomiczność kreacji bohaterów Żeromskiego wydaje się niezwykle inspirującym źródłem do odczytań tekstów z perspektywy maladycznej, gdyż – jak zauważyła Samborska-Kukuć w przypadku *Judyma* – nie tylko pogłębiają naszą wiedzę na temat motywacji działań bohatera⁶³, ale również mogą odświeżyć jego nowe oblicze.

BIBLIOGRAFIA

- Augustynek A., *Psychopatologia człowieka dorosłego*, Warszawa 2015.
- Babilas D., *Wiktoria znaczy zwycięstwo. Kulturowe oblicze brytyjskiej królowej*, Warszawa 2012. <https://doi.org/10.31338/uw.9788323510857>
- Bełtowska I., *Z takiej miłości można umrzeć. To syndrom Adele*, 1.02.2024, <https://www.medonet.pl/psyche/zaburzenia-psychiczne,z-takiej-milosci-mozna-umrzec--to-syndrom-adele,artykul,42493139.html> [dostęp: 6.04.2025].
- Cegielski T., *Tabu a samotność w kulturze wiktoriańskiej Anglii*, [w:] *Kobieta i rewolucja obyczajowa. Społeczno-kulturowe aspekty seksualności. Wiek XIX i XX*, red. A. Żarnowska, A. Szwarz, Warszawa 2006, s. 31–53.
- Feldman W., *Stefana Żeromskiego „Dzieje grzechu”, „Krytyka” 1908*, t. 1, s. 145–146.
- Foucault M., *Historia seksualności*, przeł. B. Banasiak, F. Komendant, K. Matuszewski, Warszawa 1995.

⁶² M. Szubert, *Dyskurs maladyczny – perspektywy badawcze*, [w:] *Fragmenty dyskursu maladycznego*, red. M. Ganczar, I. Gielata, M. Ładoń, Gdańsk 2019, s. 25.

⁶³ D. Samborska-Kukuć, *Syndrom Charouska...*

- Foucault M., *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, przeł. T. Komendant, Warszawa 1998.
- Głowiński M., *Konstrukcja a recepcja (Wokół „Dziejów grzechu” Żeromskiego)*, [w:] M. Głowiński, *Gry powieściowe*, Warszawa 1973, s. 63–71.
- Gutowski W., *Stefan Żeromski – „Dzieje grzechu”*, [w:] *Lektury polonistyczne. Od realizmu do preekspresjonizmu*, red. G. Matuszek, Kraków 2001, s. 199–227.
- Horney K., *Neurotyczna osobowość naszych czasów*, przeł. H. Grzegołowska, wstęp prof. K. Obuchowski, Poznań 2005.
- Hutnikiewicz A., *Żeromski*, Warszawa 2000.
- Jeske-Choiński T., *Seksualizm w powieści polskiej*, Warszawa 1914.
- Kochanowski M., *Stefan Żeromski. Rytuał i melodramatyzm*, [w:] M. Kochanowski, *Melodramatyzm i powieść (Żeromski, Mniszkówna, Strug). Od rytuału do sensacji*, Białystok 2015, s. 69–119.
- Koper B., *Sublingualis. Problemy i poetyki dyskursu medycznego w literaturze polskiej po roku 1989*, Gdańsk 2024.
- Kopińska J., *Choroba miłości*, „Vogue”, 3.08.2022, <https://www.vogue.pl/a/justyna-kopinska-zespol-adele-czyli-choroba-milosci#:~:text=Zespól%20Adele%20to%20choroba%20miłości,stawiamy%20wyżej%20niż%20swoje%20życie> [dostęp: 6.04.2025].
- Kotowicz T., *Myśli krytyczne z dwóch najnowszych dzieł S. Żeromskiego „Duma o hetmanie”, „Dzieje grzechu”*, Kijów 1909.
- Ładoń M., *Choroba jako literatura. Studia maladyczne*, Katowice 2019.
- Łoch E., *Gruźlica i jej konsekwencje psychiczne w świetle relacji dziennikarskich Stefana Żeromskiego*, [w:] *Między literaturą a medycyną. Problemy psychologiczne ludzi cierpiących w badaniach interdyscyplinarnych. Część II*, red. E. Łoch, G. Wallner, Lublin 2007, s. 279–286.
- Matuszek G., *Inteligenci w przestrzeni zła (Żeromskiego „Dzieje grzechu”)*, [w:] *Żeromski. Tradycja i eksperyment, idea i układ* J. Ławski, red. A. Janicka, A. Kowalczykowska, G. Kowalski, Białystok–Rapperswil 2013, s. 307–317.
- Ociepa J., *„Dzieje grzechu” Stefana Żeromskiego – chaos i nihilizm*, [w:] *Czytanie modernizmu*, red. M. Olszewska, G. Bąbiak, Warszawa 2004, s. 227–252.
- Orzeszkowa E., *Listy*, t. 1, *Dwugłosy*, Warszawa 1937.
- Paszek J., *Żeromski*, Wrocław 2001.
- Popiel M., *„Dokąd płynie ta woda, dokąd płynie”... (o „Dziejach grzechu” S. Żeromskiego)*, „Ruch Literacki” 1980, z. 5(122), s. 349–361.
- Samborska-Kukuć D., *Syndrom Charouska. Tomasz Judyńa problemy z tożsamością*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica” 2016, nr 3(33), s. 155–170. <https://doi.org/10.18778/1505-9057.33.07>
- Sobieraj T., *Heroizm i antynomie nowoczesności. Wokół światopoglądu Stefana Żeromskiego*, [w:] *Światy Stefana Żeromskiego*, red. M. Olszewska, G. Bąbiak, Warszawa 2005, s. 401–421.
- Sobieraj T., *Modernistyczne powieści wędrówek. Rekonesans*, [w:] *Czytanie modernizmu*, red. M. Olszewska, G. Bąbiak, Warszawa 2004, s. 253–276.
- Stusińska E., *„Dzieje grzechu” Stefana Żeromskiego*, [w:] E. Stusińska, *Dzieje grzechu. Dyskurs pornograficzny w polskiej prozie XX wieku*, Gdańsk 2018, s. 119–152.
- Szubert M., *Choroba, ciało, grzech. Kulturowe studia maladyczne*, Opole 2022.

- Szubert M., *Dyskurs maladyczny – perspektywy badawcze*, [w:] *Fragmenty dyskursu maladycznego*, red. M. Ganczar, I. Gielata, M. Ładoń, Gdańsk 2019, s. 17–35.
- Trzeźniowski D., *Kim jest Ewa Pobratyńska? Rzecz o antypsychologizmie Żeromskiego*, [w:] *Światy Stefana Żeromskiego*, red. M. Olszewska, G. Bąbiak, Warszawa 2005, s. 423–435.
- Urbaniak-Piotrowska M., *Na czym polega zespół Adele? Przyczyny i objawy „choroby miłości”*, 27.10.2023, <https://zwierciadlo.pl/psychologia/536704-1,na-czym-polega-zespol-adele-przyczyny-i-objawy-choroby-milosci.read> [dostęp: 6.04.2025].
- Wojas K., *Zespół Adele – przyczyny, objawy i skutki „choroby miłości”*, 7.06.2021, <https://wylecz.to/psychologia-i-psychiatria/zespol-adele-przyczyny-objawy-i-skutki-choroby-milosci/> [dostęp: 6.04.2025].
- Zalewska A., *Kim była a/i kim jest Ewa Pobratyńska. „Dzieje grzechu” wczoraj i dzisiaj*, [w:] *Stefan Żeromski. Kim był? Kim jest? Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej Kielce 2-4 października 2014 r.*, red. Z.J. Adamczyk, słowo wstępne A. Dąbrowski, panel dyskusyjny zredagowała G. Borkowska, Kielce 2015, s. 228–243.
- Zdanowicz A., *Metafizyka i życie społeczne. Stefan Żeromski wobec problemów współczesności*, Warszawa 2005.
- Żeromski S., *Dzieje grzechu*, Kraków 2003.

Dariusz Piechota – dr, literaturoznawca, adiunkt na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku, członek Laboratorium Animal Studies – Trzecia Kultura. Autor 5 monografii, współredaktor serii *Zielona Historia Literatury*. W kręgu jego zainteresowań badawczych znajdują się: literatura przełomu XIX i XX wieku (pozytywizm i Młoda Polska), współczesna literatura i kultura popularna, *animal studies*, ekokrytyka, związki literatury z medycyną.

E-mail: dariusz.piechota@uwb.edu.pl